

Elmmetriya: mövcud vəziyyəti, imkanları və inkişaf perspektivləri

R.M.Alıquliyev, R.Ş.Həsənova

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Məqalədə məqsəd elmmetriyanın bir elm sahəsi kimi formalaşma mərhələlərini və mövcud vəziyyətini araşdırmaqdır. Burada həmçinin bu elm sahəsinin imkanları və inkişaf perspektivləri, onun qiymətləndirmə mexanizmləri araşdırılmışdır.

Elmmetriya ayrıca elm sahəsi kimi çox gənc elmdir. İngilis dilində “Scientometrics” adlanan bu termin ilk dəfə elmə Moskva Dövlət Universitetinin filosofu və riyaziyyatçısı V.V.Nalimov tərəfindən daxil edilmişdir. Onun Z.M.Mulçenko ilə birgə 1969-cu ildə çap edilmiş “Elmmetriya” (“Научомертрия”) adlı monoqrafiyası dünyada ilk dəfə elmin inkişafının kəmiyyət göstəricilərinə görə qiymətləndirmə metodlarına həsr edilmişdir və qısa müddətdə digər dillərə tərcümə edilmişdir.

London Universitetinin fizika elmləri doktoru və Raffles Kolecinin elm tarixi üzrə elmlər doktoru D.C.Prays ilk dəfə elmmetrik tədqiqatlar aparmış və “elmmetriyanın atası” (“the father of scientometrics”) adlandırılmışdır. O, məqaləni “elmin sağlam toxuması” (“живой ткань науки”) adlandırmış və elmmetriya üçün mətnlərdə qiymətləndirilə bilən hər bir şeyi – nəşrlərin sayı və mövzunu, bu və ya digər problemə verilən mükafatı, bibliqrafik istinadları, hər hansı bir dilin işlənmə tezliyini, mətnin həcmi və s. əsas hesab etmişdir. D.C.Prays həmçinin elmi ədəbiyyatın paylanma qanununu (the half-life of scientific literature) və elmin eksponensial artım qanununu vermişdir. Onun “Elmi məqalələrin şəbəkəsi” (“Networks of scientific papers”) adlı məşhur məqaləsində elmi tədqiqatçıların bir-birinin məqalələrinə etdikləri istinadlara əsasən onlar arasında əlaqələrə diqqət yetirmişdir.

“Scientometrics” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru Tibor Braun tərəfindən bu elm sahəsində ən çox istinad olunan məqalələrin müəllifləri üçün Prays medalı təklif edilmişdir. Bu medal ilk dəfə 1984-cü ildə E.Qarfildə verilmişdir. Əvvəllər bu mükafat hər il

verilirdi, 1993-cü ildən başlayaraq isə iki ildən bir verilməyə başladı.

Tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin, elmi jurnalın qiymətləndiril-məsi, universitet və ölkənin reytinginin təyin edilməsi üçün bir çox elmmetrik və vebometrik göstəricilərdən istifadə edilir. Məsələn, tədqiqatçı üçün onun məqaləsinə olunan istinadların sayı (h-indeks), jurnal üçün həmin jurnalda çap edilmiş məqalə-lərə olunan istinadların sayı (impakt faktor), təşkilat üçün bir çox akademik göstəricilər (xarici tələbə və müəllimlərin sayı, Nobel, Fild mükafatçılarının sayı və s.), ölkə üçün dünya elminə verdiyi töhfələr (aktivlik və ya attraktivlik indeksləri) hesablanır.

Mövcud akademik verilənlər bazaları axtarış funksiyası ilə yanaşı qiymətləndirmə funksiyasını da yerinə yetirir (məs.: WoS, Scopus və s.). Burada h-indeks, impakt faktor və s. kimi elmmet-rik göstəricilər əsas qiymətləndirmə meyarı kimi təqdim olunur. Bu bazalarda qeydiyyatdan keçib, ölkəmizin elmi nəticələrinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması əsas məqsədlərimizdən biridir. Beynəlxalq sistemlərlə inteqrasiya etmək üçün bir çox göstəricilər nəzərə alınmalıdır. Məsələn, interfeysin ingilis dilində olması vacib məsələlərdən biri hesab olunur. Bazanın lokal, yəni ölkədaxili elmi məlumatların saxlanması və qiymətləndirilməsi üçün nəzərdə tutul-masına baxmayaraq, interfeys beynəlxalq elmi cəmiyyətlər tərəfin-dən başa düşülən olmalıdır. Burada həmçinin əsas biblioqrafik məlumatların (müəllifin adı, təşkilatın adı, məqalənin adı, xülasəsi, açar sözləri, ədəbiyyat siyahısı və s.) da ingilis dilində və ya ingilis dilində variantının da yerləşdirilməsi məqsədə uyğun hesab olunur.

Azərbaycanda elmmetriyanın bir elm sahəsi kimi inkişaf etdirilməsində məqsəd yalnız milli istinad indeksinin yaradılması deyil, həmçinin beynəlxalq qiymətləndirmə meyar-larının milliləşdirilməsi, yəni ölkə daxilində elmi təşkilatların, jurnalların, tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin və s. qiymətləndiril-məsi üçün yeni indekslərin işlən-məsidir.

*Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda həyata keçirilir – **Grant № EIF-2011-1(3)-82/07/1.***